

## UD-Rapport om Konfliktförebyggande: massmediernas roll

Då närvaron av nyhetsmedia i nutida konflikter tycks ha allt större betydelse, är det värdefullt att beakta den roll dessa kan spela i förhindrandet av konflikter som skulle kunna leda till militärt våld eller humanitära katastrofer. Denna del av Utrikesdepartementets rapport om konfliktprevention har två delar. I den första delen presenteras några av de centrala problemen gällande relationen mellan massmedia och konflikt. Dessa utgör sedan utgångspunkt för ett antal praktiska förslag, som presenteras i den andra delen.

### I. Problembeskrivning

Sedan 1700-talet har demokrati och internationell fred ansetts kopplade till varandra. Idén är att det i demokratiska länder krävs folkets medgivande för att gå i krig, något som gör väpnade lösningar på motsättningar mellan nationer mindre sannolika. Under 1900-talet har Sverige och andra likasinnade länder agerat i enlighet med uppfattningen att om stater är demokratiska kan internationell rätt, organisation, utbyte och kommunikation främja fred och säkerhet.<sup>1</sup>

Teorier om demokrati baseras på tanken att en stats medborgare är välinformerade. Sedan franska revolutionens dagar har massmedia betraktats som det kitt som håller delarna i den demokratiska processen samman genom att förmedla information mellan makthavarna och medborgarna. Tack vare kommunikationsrevolutionen nås dagens medborgare betydligt snabbare av information från hela världen i större mängder än någonsin tidigare.

Det är emellertid en öppen fråga huruvida människor faktiskt har blivit mer välinformerade eller är mer benägna att handla i fredens intressen på basis av denna information. Händelserna på Balkan under senare år, liksom det som hände i Persiska Gulfen och på Falklandsöarna erinrar om att folkets stöd för militärt våld kan erhållas såväl i demokratiska, som i andra stater. Mycket talar för att nyhetsmedia, bl a genom att ge näring åt fiendebilder, har bidragit till att främja folks medgivande till väpnad konflikt.

Emedan utvecklingen av den globala televisionen har öppnat vägen för en mer välinformerad allmänhet och elit, har denna så ofta omnämnda 'CNN-revolution' eller 'CNN-effekt' samtidigt kommit att innebära att spridandet av information har blivit ett i allt ökande utsträckning kommersiellt företag. På de internationella kommunikationernas marknadsplats lämpar sig krig och väpnade konflikter bättre som nyheter än fred, förhandlingar och återuppbyggnad. Det hävdas därför ofta att nyhetsmedia har blivit alltmer upptagen av konflikter och speciellt väpnade sådana. Frågan är vad detta innebär för förhindrandet av konflikt?

För att ta itu med denna problematik bör förhållandet mellan nyhetsmedia och konflikt klargöras. Medias roll i situationer präglade av internationell spänning kommer att diskuteras, liksom hur den rollen har förändrats i ljuset av två aktuella företeelser—kommunikationsrevolutionen, vilken nämndes

ovan och slutet på det Kalla Kriget. Innan möjliga åtgärder för att motverka konflikt presenteras i del två, kommer—med hänsyn tagen till kommunikationsrevolutionen och det Kalla Krigets slut—medias inneboende logik och kommersiella villkor att sammanfattas.

I det följande antas att det, de rådande problemen till trots, finns en koppling mellan demokrati och fred; att ju mer välinformerade människor är —där mer välinformerad har mer att göra med kvalitet än kvantitet—desto mindre är sannolikheten att media kommer att stödja väpnade snarare än fredliga konfliktlösningar; och att chanserna till en fredsfrämjande media kommer att förbättras om media-aktörerna ges tillgång till information från alla berörda parter och synvinklar kommer.

### **Faktorer som begränsar rapporteringens konfliktförebyggande egenskaper**

Trots att det allt oftare talas om media som en maktfaktor i internationella relationer är det svårt att påvisa medias betydelse som självständig aktör. Men medias påverkan blir inte mindre intressant om vi betraktar den i rollen av arena. Denna arena möjliggör för vissa aktörer snarare än andra att få göra sin röst hörd och få ut sitt budskap. Den massmediala arenans karaktär har historiskt sett visat få fredsfrämjande tendenser, vilket gör det angeläget att belysa några av de praktiska och teoretiska orsakerna härtill.

Massmedia sprider inte enbart information utan förmedlar också bilder och uppfattningar av omvärlden och formar de inre världskartor som varje människa använder för att ordna ny information och göra den begriplig. Medierna har således makt att definiera begynnande konflikters karaktär och verkar bestämmande för vilka handlingsalternativ som står till buds.

Det finns också begränsningar av mer praktiskt karaktär. CNN-effektens olika innebörder står här som samlande symbol för dessa företeelser, såsom exempelvis direktsändningens betydelse för beslutsfattare och publik, de ekonomiska förutsättningarna som omger nyhetsproduktion, samt medias beroende av officiella källor under kriser—ett beroende som många gånger verkar avgörande för vilka som ska få tillträde till den massmediala arenan och därmed också få definiera problem och styra debatt. När andra än maktbärande, såsom exempelvis oppositionella utsluts från arenan eller då deras argument inte blir representerade i samma utsträckning som de föras, skapar detta grogrund för konflikt. Likväl som staten kan betraktas som en institution för konfliktlösning, kan media fungera som sådan genom att värdera olika parter intressen som likvärdiga.

### *Massmedierna som skapare och förmedlare av föreställningar och fiendebilder*

I en tid då människor i ökande utsträckning ser televisionen som den främsta källan till information, visar forskning att vad televisionen framförallt bidrar med är att förmedla bestående intryck och föreställningar och inte enbart förser tittarna med information eller "fakta", som de sedan kan behålla i minnet. Emedan det ofta talas om hur informationsflödet leder till ökat samförstånd stater eller inomstatliga folkgrupper emellan, är det svårare att finna empiriska belägg härför. Det är enklare att finna exempel på situationer

där media tvärtom har bidragit till krigshets genom skapandet av stereotypa fiendebilder, där gränsen mellan "vi" och "de andra" gjorts knivskarp och oförsönlig.

Makten att definiera kriser och konflikter, parter och medlare är således ett viktigt uttryck för medias påverkan. Forskning har visat att i nyheterna ofta förekommande och högt uppsatta källor och aktörer tillsammans med medias sätt att framställa dessa bidrar till att forma bilden av vår omvärld.

I det internationella systemet har studier visat att uppfattningar och föreställningar om andra stater, folk och ledare är minst lika betydelsefulla för beslutsfattande som rationella aspekter av aktörers och staters intressen. Uppfattningar om verkligheten—vare sig dessa är riktiga eller rena missuppfattningar är således lika viktiga bestämmande faktorer för internationellt agerande som verkligheten själv, om inte viktigare.<sup>2</sup> I det sammanhanget spelar media en betydande roll genom att förmedla bilder av omvärlden till både beslutsfattare och allmänhet.

Massmedia kan också fungera som det kitt som håller nationen samman och som bejaktar den kollektiva identiteten.<sup>3</sup> Baksidan av saken är att ett inneslutande i den nationella tillhörigheten samtidigt innebär ett uteslutande av det främmande och detta främmande kan, i tider präglade av osäkerhet, upplevas hotande.<sup>4</sup>

Det bör påpekas att avsikten här inte är att beskylla vare sig mediaorganisationerna eller politiska beslutsfattare för att pådyvla allmänheten sina definitioner eller föreställningar om omvärldens vänner och fiender, hot och säkerhet. Verkligheten är mer komplex än så och journalister likväl som politiker begränsas av de strukturer inom vilka de verkar. Men om de fiendebilder skall avskaffas som underblåser väpnade konflikter och därigenom säkerställer medborgarnas samtycke till krigshandlingar, finns ett påtagligt behov av att kontrollera medias språkbruk, dess ljud, bilder och tolkningsramar. Frågan är om detta ska ske via statliga instanser, via media själva eller via någon annan. Vem ska avgöra om en människa är terrorist eller frihetskämpe?<sup>5</sup> Vem bestämde att Tjetjenien skulle kallas utbrytarrepublik, medan de baltiska republikerna var självständighetsivrare?

Låt oss lämna de ideologiska övervägandena därhän och istället beakta aspekter av mer praktiskt natur som kan tänkas begränsa rapporteringens konfliktförebyggande möjligheter.

### *CNN-effekten och den internationella mediemarknadens drivkrafter*

I diskussioner kring medias roll i internationella konflikter refereras ofta till den sk "CNN-effekten". Uppfattningarna om dess faktiska existens och betydelse varierar, inte minst mellan beslutsfattare och journalister.

Begreppet 'CNN-effekten' myntades i samband med Gulfkriget, som blev det amerikanska tv-bolaget CNNs riktiga genombrott. Vid mitten av 1990-talet är CNN emellertid inte ensam om att sända nyheter 24 timmar om dygnet, den globala räckvidden är inte unik för bolaget CNN och betydelsen av den sk 'CNN-effekten' refererar idag snarare till den globala televisionen som fenomen, än till ett speciellt tevebolag.

Med 'CNN-effekt' avses här ett antal egenskaper och företeelser vilka symboliserar en kvalitativt annorlunda roll för media i internationella

sammanhang. Först och främst refererar effekten till en ny rapporteringsstil som karaktäriseras av omedelbara och ibland hlet oredigerade rapporter utan bearbetning och analys, vilka kan antas påverka tittarnas förståelse för de aktuella frågorna. För det andra avses med begreppet en ekonomisk utveckling som har resulterat i en ökad konkurrens och att det dessutom blivit alltmer ovanligt att händelser rapporteras av journalister väl förtrodda med landet ifråga, vilket också kan antas påverka publikens förståelse negativt. För det tredje står begreppet för en utveckling, som i och för sig inletts redan innan den globala televisionens tid, men som fortfar att fungera (vilket kommer att förklaras nedan) begränsande på källornas art och omfattning, liksom på antalet synvinklar som får komma till uttryck i media. Med andra ord 'CNN-effekten' aktualiserar problemet med begränsade perspektiv i massmedia. För det fjärde refererar termen till uppfattningen att beslutsfattare ställde i offentlighetens ljus, agerar annorlunda än de annars skulle gjort. CNN-effekten är således någonting som påverkar politiskt agerande. Slutligen refererar CNN-fenomenet till hur de teknologiska möjligheterna för ökat informationsflöde, paradoxalt nog, resulterat i mindre information under kriser till följd av statens och militärmaktens växande benägenhet att styra nyhetsflödet i konfliktsituationer.

### 1. Ögonblicksskildringar försvårar förståelsen

Emedan egenskaperna hos de olika nyhetsbolagen varierar har satellitteve-företagen det gemensamt att de sänder mestadels, om än inte enbart, oredigerat råmaterial. Den globala tevemarknadens krav på snabbhet och omedelbarhet prioriterar direktsändningar framför bearbetade inslag med reflekterande kommentarer och analys. Följden blir att förståelsen för det som skildras försvåras.

### 2. Knappa resurser ökar beroendet till "de stora"

En del av det informationsbrus som omger världen fångas upp av medieorganisationerna och blir till nyheter. Urvalsprinciperna för denna process, de sk nyhetsvärderingskriterierna,<sup>6</sup> passar krig bättre än fred då krigshändelser är dramatiska, snabba och oftast har synbara förödande konsekvenser, medan fredsprocesser däremot, sker under lång tid, periodvis kan synas händelsefärdiga och saknar krigets dramaturgi, inte minst bildmässigt.<sup>7</sup> Detta innebär dock inte att media saknar egenskaper som också gynnar fredssträvanden.

De praktiska problem som möter journalisterna på fältet försvåras i takt med att intressekonflikter övergår i öppen konflikt och kulminerar i de fall konflikten eskalerar till krig. Det gäller alltifrån transportmöjligheter till bristande språkkunskaper, besvärliga levnads- och arbetsförhållanden, samt okunskap om hur saker och ting fungerar i det samhälle varifrån de rapporterar. Beroendet av kollegorna på plats ökar i krigssituationer då källors trovärdighet, liksom bedömningen av deras trovärdighet, många gånger är problematiska.

Det är för det mesta förknippat med stora faror att rapportera från konfliktområden och korrespondenter reser ofta runt tillsammans, vilket givit upphov till mycken kritik från akademiskt håll om journalister som alltid springer i flock.<sup>8</sup> När materialet väl är insamlat och bearbetat till nyhetsreportage vidtar svårigheterna att lyckas sända materialet hem. Kostnader för satelliter och

säkra transporter för utrustning och korrespondenter väger tungt inom mediaorganisationerna.<sup>9</sup>

Utrikeskorrespondenterna är, trots en relativt stor självständighet, beroende av hemmaredaktionen, vilket gör att de kan ha svårt att förändra perspektivet på en konflikt eller presentera den i en annan kontext än den hemmapubliken redan är väl förtrogen med, även om den sedan tidigare etablerade kontexten passar dåligt in i det aktuella sammanhanget. Kontext och grundläggande teman etableras på ett tidigt stadium och den följande rapporteringen är sedan tvingad att arbeta inom dessa ramar. Konsekvensen blir att media mer beskriver och debatterar sin egen bild av konflikten och inte den verkliga situationen.<sup>10</sup>

I allt högre utsträckning frångår nyhetsredaktioner systemet med fasta utrikeskorrespondenter och skickar istället ut sk "fallskärms" korrespondenter till ett land när en kris väl brutit ut. Det nya arbetssättet har försvårat möjligheten för korrespondenterna att skaffa sig expertkunskap och ett eget kontaktnät av lokala källor och informatörer. Beroendet till nyhetsbyråer, globala satellitkanaler och internationella kollegor ökar och rapporteringen tenderar att bli alltmer ensidig i det att framställningen av en begynnande intressekonflikt eller kris speglas endast utifrån ett fåtal perspektiv och förståelsen för alla inblandade parter försvåras eller omöjliggörs.<sup>11</sup>

I denna situation är det praktiskt taget uteslutet att utländska media kan fungera som tidiga förvarnare till kriser och lyckas skapa opinion för fredliga lösningar då de finns på plats först när konflikten redan är ett faktum och dessutom ofta har dåliga förkunskaper om området och den process som lett fram till konflikten.

### 3. 'CNN-effektion' väcker problematik om medias perspektiv

Begränsningen av perspektiv är nära kopplat till vem eller vilka som förser massmedia med den information de bearbetar och sedan förmedlar. Mediaorganisationerna fungerar i stor utsträckning efter "standard operating procedures" och de är i hög grad beroende av officiella källor, som anses äga hög trovärdighet. Som en konsekvens av medias arbetsrutiner (läs: "standard operating procedures") tenderar de flesta tevenyhetsbolag att ge beslutsfattarens perspektiv på kriser och avvärjande av konflikter större utrymme än andra samhällsgrupper.

Men CNN-effekten väcker samtidigt idén om medias makt över politiken, inte minst när det gäller den världspolitiska dagordningen. Den svenske diplomaten och före detta biträdande generalsekreteraren i FN, Jan Eliasson, har hävdats existensen av en CNN-faktor, som påverkar det internationella samfundets sätt att agera i internationella konflikter. Enligt Eliasson väcker en konflikt som lockar medierna, främst televisionen, ett större intresse än de konflikter dit teve aldrig kommer och som därigenom förblir osynliga, såsom konflikterna i Kaukasus, södra Sudan och nu nyligen i Afghanistan. CNN-faktorn vägde till och med så tungt, enligt Eliasson, att den kunde avgöra graden av stöd FN fick för de 'osynliga' respektive de tevesända kriserna.<sup>12</sup>

Vare sig tevebolagen ges makt via sina journalister eller genom att tillhandahålla en arena för andra aktörer så är det tydligt att media definierar konflikter och därigenom ger legitimitet åt vissa handlingsalternativ snarare än andra. Den mediasituation som rådde i Jugoslavien från mitten av 80-talet visar tydliga exempel på hur journalister i de olika republikerna började favorisera

rapporter om den egna sidans handlanden och vägrade sända nyhetsprogram producerade av andra än den egna republiken. Det bidrog till att skapa legitimitet för de olika folkgruppernas syften och kom successivt att minimera handlingsalternativen till dess väpnad konflikt framstod som det enda alternativet.<sup>13</sup>

Svenska journalister tenderar emellertid att ställa sig skeptiska till existensen av en sådan CNN-styrning som Eliasson hävdar - inte minst i den bemärkelsen att själva bolaget CNN skulle vara källan till media-inflytandet över den politiska dagordningen.<sup>14</sup> Till stöd för deras resonemang kan nämnas att CNN under "normala" nyhetsförhållanden inte har anmärkningsvärt många tittare: det är framförallt under stora kriser och katastrofer som tittarsiffrorna skjuter i höjden.

#### *4. Makthavare i offentlighetens ljus*

Dagens politiska verklighet ställer nästan ständigt beslutsfattare i offentlighetens ljus. TV har förändrat användbarheten av militära instrument inom diplomatin. En bedömare med god insyn i den amerikanska regeringen menar att TV har förändrat den amerikanska militära strategin och i princip gjort markstrider till en omöjlighet. Den amerikanska befolkningen vill inte ha massmord direkt in i vardagsrummet via TV-rutan.<sup>15</sup> Under Gulfkriget utkämpades i och för sig markstrider, men vare sig FN-koalitionen eller irakierna accepterade att ha TV-kamerorna närvarande av rädsla för att visa krigets brutalitet, vilket skulle kunna avgöra kriget politiskt på hemmafronten (framförallt den amerikanska) innan den militära utgången var avgjord.<sup>16</sup>

Detta pekar på att det fortfarande finns en koppling mellan fred och demokrati; att folkets medgivande är nödvändigt för krigsförklaring och att media har betydelse för att erhålla folkligt stöd. Det innebär också att människor är mindre benägna att stödja militära snarare än framförhandlade lösningar när de konfronteras med visuella bilder av krigets brutalitet. En möjlig slutsats är att konflikter kan förhindras om dess konsekvenser inte censureras eller romaticeras och om det tydliggörs att krig drabbar oskyldiga civila likväl som väpnade soldater.

Som en följd av TV-mediets snabbhet måste beslut fattas i ett mycket högre tempo idag jämfört med tidigare och det finns begränsad tid till reflektion och överväganden. Offentlighetens ljus lyser ständigt över statsmän och beslutsfattare och det kan sägas att deras sätt att tala och agera är mer eller mindre anpassat till TV-kamerorna. Emedan mer nyheter inte alltid betyder mer information, kan det till de positiva följderna av de närvarande TV-kamerorna räknas en ökad öppenhet och lyhördhet för medborgarna. Detta kan antas bidra till konfliktprevention såvida opinionens betydelse under krissituationer begränsar vålds-användningen, något som dock inte ska tolkas som minskad risk för väpnad konflikt, utan snarare att våldsytringen förändras och blir mer TV-anpassad. Man kan heller inte utesluta att närvaron av TV-kamerorna ökar spänningen i redan känsliga områden och därmed kan framkalla konflikt och försvåra förhandlingslösningar.

### 5. Ökad benägenhet att styra nyhetsflödet

I de internationella konflikter som nyhetsorganisationerna väljer att bevaka, det gäller inte minst de väpnade konflikterna, ställs journalister, redaktörer och producenter inför speciella svårigheter då statsmakterna, både i det egna landet och i de krigförande staterna ofta har egna starka intressen i rapporteringens innehåll.

Yttrandefriheten och medborgarnas rätt till information och öppenhet ställs mot regeringens (och militärens) åberopande av den nationella säkerheten. Medias roll som granskare och förmedlare av kritisk politisk debatt blir således starkt kringskuren under konflikt. Den demokrati-problematik som uppstår blir speciellt påtaglig i länder som inte heller i fredstid har en demokratisk journalistisk tradition med oberoende media. Press och TV blir de stridande parternas megafoner. Tydliga exempel på detta har vi sett i både Gulfkriget och i konflikten i fd Jugoslavien.<sup>17</sup>

Att statsmakten inskränker yttrandefriheten under konflikter är inget nytt, men det tycks som om inskränkningarna antagit nya och delvis svåråtkomliga former. Förutom den öppna censuren, där artiklar och reportage förhandsgranskas, introducerades under Falkandskriget det som senare kom att kallas för poolsystemet. Såväl journalisternas rörelsefrihet som deras tillgång till informationskällor begränsades.

Den information som pool-journalisterna fick fram var sedan tillgängliga för alla dem som inte utvalts till någon av poolerna. De krigförande regeringarna hade alltså i det närmaste full kontroll över nyhetsrapporteringen. Poolsystemet gjorde journalisterna beroende av militären. De journalister som under Gulfkriget försökte sätta sig upp mot systemet fick se hela poolen kollektivt bestraffad och följaktligen vaktade journalister inom samma pool nogsamt på varandra.<sup>18</sup> Militärens välregisserade presskonferenser fungerade också som en sorts censur i den bemärkelsen att journalister (och publiken inte minst) förleddes att tro att de hölls välinformerade och att de erhöll korrekt information. Någon journalist kom senare att benämna den förtäckta censuren som "secrecy disguised as publicity"<sup>19</sup>

Den ökade tillgången till i det närmaste omedelbar information från också avlägsna platser tycks ha blivit till en maktfaktor, inte därför att opinioner påvisats bli påverkade av massmedias rapportering, utan snarare därför att beslutsfattare agerar utifrån uppfattningen att så är fallet. Den paradoxala situationen har alltså inträffat att den ökade öppenheten med mer och snabbare direktinformation till medborgarna följts av en ökad kontroll av informationsflödet från statsmäns och militärers sida, inte minst i tider då förhållanden mellan stater och inom stater är ansträngda.

### Sammanfattning

Det finns en hel del som talar för att journalisterna har delat den förvirring som beslutsfattare upplevde i och med att de parametrar som det Kalla Kriget kom att definiera försvann. Nyhetsvärderingskriterierna som styrte urvalsprinciperna på utrikesredaktionerna var präglade av det internationella system som det Kalla Kriget utgjorde. Supermakterna, hotet om kärnvapenkrig och upp- och nedrustning var ständigt aktuella frågor. Konflikter i små, till synes oansenliga länder blev heta nyheter då supermakterna la sig i dessa kriser eller då dessa på annat sätt kunde kopplas till det Kalla Kriget.

I och med det Kalla Krigets slut och i frånvaron av framväxten av en ny ordning blev vilsenheten tydlig också på nyhetsredaktionerna. Vilken bild av världen skulle man nu förmedla? Skulle öst-väst problematiken ersättas av en fokusering på nord-syd? Eller skulle de globala perspektiven styra nyhetskriterierna och ställa miljöproblem och FNs nyvunna potential i centrum?

Hitintills har vi sett en både politisk, men också massmedial dagordning som är allt annat än stabil och strukturerad. Någon ny världsordning är svår att se konturerna av. Det kan tyckas vara ett överdrivet problem för just nyhetsorganisationerna. Med dagens avancerade kommunikationsteknologi har de, med eller utan etablerad världsordning, tillgång till nästintill ögonblicklig information från hela världen. Men för att kunna svara för tidiga förvarningar av situationer som kan leda till konflikt ställer de omkullkastade nyhetskriterierna och den svårförutsägbara situationen i omvärlden till problem.

Nya hot och hotbilder förändrar också perspektivet på säkerhet. De mellanstatliga konflikterna blir mindre vanliga medan de inomstatliga ökar i antal och omfattning. Den förändrade situationen ställer nya krav på media, som de av resurs- och kompetens-brist inte alltid lyckas svara upp till. Rapporteringen av inomstatliga konflikter kräver generellt sett större kännedom om lokala förhållanden, både för att nyhetsbevakningen skall bli korrekt och ge kontext till vad som händer, men också därför att dessa medför större risker för utrikeskorrespondenterna. Det finns kanske inga organiserade arméer, som journalisterna kan nyttja för säkerhet och transport. Det finns heller inga klara frontlinjer; inga definierbara "vänner" och "fiender".

Då det blivit svårare att förutse var en konflikthård hotar eskalera och de flesta väpnade konflikter som bryter ut är inomstatliga blir samarbete mellan nyhetsorganisationerna allt viktigare. Det sätt på vilka nationella nyhetsbolag idag väljer att samarbeta över gränserna visar på vilka fördelar de bolag besitter som via avtal med lokala och internationella TV-bolag täckt in praktiskt taget hela världen och därmed har förmåga att snabbt upptäcka konflikter (dvs potentiella nyhetsscoop) och dessutom vara först på plats.<sup>20</sup> Denna förmåga borde i större utsträckning än idag kunna utnyttjas för konfliktprevention.

Det har ovan diskuterats hur medias nyhetsvärderingskriterier hämmar en rapportering som skulle kunna fungera som en fredsfrämjande faktor och upptäcka konflikter innan de eskalerat och blivit väpnade. Nyhetsmedias organisation och struktur skapar bättre förutsättningar för krigsrapportering än fredsrapportering, vilken per definition inte är någon nyhet.

I upptakten till och under en konflikt finns heller inget intresse från regeringar att ge media större manöverutrymme och skapa större öppenhet. Tvärtom tycks det som om informationsflödet tenderar att bli allt mer reglerat för varje större konflikt som uppstår. Inte heller medias arbetssätt med "fallskärms"-korrespondenter utan större kännedom om den miljö i vilken konflikten utspelas, eller egna lokala kontaktnät, tycks kunna bidra till en mer fredsskapande nyhetsförmedling.

Endast under förutsättning att journalister försäkras tillgång till relevanta uppgifter kan de tillse att alla sidor av en konflikt kommer till tals och därigenom bidra till att försäkra båda sidor om att de är väl förtrogna med motståndarens situation. Risken för missuppfattningar och feltolkningar av motparten minskar därmed. Nyhetsmedia kan således använda sitt inflytande över hur parter skildras och själva konflikten definieras och därigenom skapa en stämning och en attityd som gynnar fredlig överenskommelse.<sup>21</sup>

Svårigheten är givetvis att media sällan står neutrala eller oberoende. Trots detta behöver även opartiska medlare medias tjänster för att kommunicera.

Det är trots allt medias relation till publiken som ger media inflytande som tredje part. Det är människors medgivande och stöd som politiker eller parter i en konflikt söker i sitt nyttjande av media.<sup>22</sup>

Fastän censuren och begränsningen av journalisters arbete tycks öka för varje ny konflikt finns här kanske ändå ett tecken på medias bibehållna eller möjligen ökande inflytande. Den egna opinionens attityder är tack vare media lika viktiga att ta hänsyn till i konflikten som motståndarsidan. CNN förkroppsliga denna paradox av fredssträvan och krigsmentalitet. CNNs grundare Ted Turner sa i sitt invigningstal 1980 att "CNN genom sin internationella och fördjupande bevakning kan ge en bättre förståelse för andra länders villkor och därmed i broderskap, vänskap och fred föra vårt lands människor närmare människor i hela världen."<sup>23</sup> Samtidigt med denna fredssträvan handlar CNNs nyhetsproduktion om att göra häpnadsväckande och dramatiska nyhetsinslag och om att ständigt vara först med nyheten.<sup>24</sup>

## II. Rekommendationer

Två motsatta, men ändå samtidigt verkande processer har kommit att karaktärisera tiden efter det Kalla Kriget och inte minst i Europa har dessa processer varit tydliga. Å ena sidan en integrationsprocess med minskad betydelse av nationalstaten till fördel för en internationell samverkansinstitution och å andra sidan det kommunistiska blockets sammanbrott med nationsbyggnadsprocesser som följd. Även i stora delar av u-världen pågår nationsbyggnadsprocesser och här liksom i Europa kan media spela en positiv roll.

Splittringen av den Jugoslaviska federationen har visat på avskräckande exempel när det gäller medias roll i en etnisk-nationalistisk hetskampanj, men media kan också ha en enande kraft. Forskare menar att pressen var av avgörande betydelse för den västeuropeiska nationalstatens tillkomst. Den skapade legitimitet och gemenskap i de nybildade staterna.<sup>25</sup> Ett viktigt bidrag till stärkandet av nationell gemenskap eller kanske snarare multinationell gemenskap och tolerans mellan medborgare av olika etniskt ursprung är att stödja framväxten och utvecklandet av oberoende media. Det handlar inte minst om utbildning och internationella utbyten journalister emellan. Ett led i stärkandet av fredsfrämjande medier består också i upprättandet av konstitutionella reformer som garanterar en fri och oberoende media.

Förutsättningarna för upprätthållandet av de nationella föreställningarna kan antas ha förändrats i och med kommunikationsrevolutionen. TV ger oss möjlighet att betrakta världen från många synvinklar, utvidgar betraktarens horisont till andra tider, platser och kulturer än hans egen. Ett sätt för media att bidra till förhindrandet av konflikt skulle vara att underlätta denna förfining och avskaffa, snarare än skapa och befästa, vanföreställningar om fienden. Om än nyhetsmedias möjlighet att skapa opinioner tycks begränsad så kan ökad kommunikationen ha betydelse för avskaffandet av nidföreställningar om motparter och överdramatisering av hotbilder.

I en tid av svårförutsägbarhet och ständiga förändringar kan det inte vara riktigt att nyhetsmedia skall vara den enda förmedlaren av samhälls- och omvärlds-information. Nyheter bör hellre ses som en viss typ av samhällsinformation - en typ som i och för sig bär egenskaper vilka kan gynna freden, men vars främsta syfte är att producera en färskvara som säljer på mediamarknaden.

Jämte ett ökat samarbete mellan nyhets-organisationerna kan intressegrupper, expertgrupper och NGOs av skilda slag hjälpa till att förse nyhetsredaktionerna med ett kontinuerligt flöde av information om det aktuella läget i olika regioner eller politiska frågor. På det viset skulle medias beroende av officiella källor kunna minskas och upplysningarna tas emot från ett större och mer varierat antal källor, vilka karaktäriseras av att de baseras på andra problemval, infallsvinklar och bedömningsgrunder än de gängse.<sup>26</sup>

Organisationer specialiserade på ett visst geografiskt område eller vissa frågor - såsom internationella och lokala fredsgrupper och forskningsinstitut - skulle kunna ingå i nyhetsmedias permanenta kontaktnät och hjälpa till att registrera oroande förändringar. Dessa instanser skulle dessutom komplettera journalisternas bristande kunskaper, inte minst inom de nya frågor som fått aktualitet efter det Kalla Krigets slut, och bidra till att skapa förståelse för händelser genom att placera in dem i en kontext. En viktig funktion för expertgrupperna vore också att tillse att föreslagna utvägar till fredliga lösningar inte hamnar i skymundan (såsom ex.vis skedde under Iraks ockupation av Kuwait, liksom också i Storbritannien under Falklandskriget) utan lyfts fram.<sup>27</sup> Det är allom känt att diplomati och fredsförhandlingar på många sätt försvåras av närvaron av TV-kameror. Det arbetssätt diplomater och medlare finner vara mest konstruktivt för att nå en gemensam lösning passar media - speciellt TV-mediet - illa.<sup>28</sup> En viktig funktion för media är ändock att "aktivera fredslösningmekanismer", att påminna om dessas tidigare framgång och att få möjligheten av fredliga lösningar att framstå som fullt rimliga.<sup>29</sup>

Genom att öka kvantiteten information och främja öppenhet kan massmedia bidra till att försäkra båda sidor om att de är väl förtrogna med motståndarens situation. Risken för missuppfattningar och feltolkningar av motparten minskar därmed. Nyhetsmedia kan således använda sitt inflytande över hur parter skildras och själva konflikten definieras och därigenom skapa en stämning och en attityd som gynnar fredlig överenskommelse.<sup>30</sup>

På samma sätt som nedrustning blev möjlig bl a till följd av utvecklad verifikations-teknologi borde nyhetsmedia, som även de har tillgång till satellit-tekniken, kunna göra nyheter genom "bevakning" i ordets rätta bemärkelse. Vi har nyligen sett exempel på hur flygbilder över den mexikansk-amerikanska gränsen används för att avslöja illegal invandring till Förenta Staterna, liksom hur de stora amerikanska TV-bolagen har egna helikoptrar med kamerateam cirkulerandes ovanför storstäderna för att försäkra sig om att vara först på plats - helst före polisen - om något allvarligt inträffar.<sup>31</sup> Tänk om denna teknologiska möjlighet hade kunnat komma till användning i att avslöja brott mot civilbefolkningar i Centralafrika och på Balkan.

Med tillräckliga resurser och samarbete mellan olika mediaorganisationer borde rapporteringstekniken kunna överföras till områden som präglas av stor ovisshet och där ryktesspridning och vanföreställningar om och misstron mot andra folk eller grupper är utbredd. Där rapporteringen i det förra fallet har till syfte att skapa drama med hjälp av den omedelbara verkligheten - "drama fast

på riktigt" - så kan tekniken utnyttjas, som i det senare fallet, till att skapa ökad öppenhet och fungera fredsfrämjande.

Det är ett stort problem för många underutvecklade länder att de inte har landstäckande medier. (I Jugoslavien fanns inte heller någon federal TV-kanal. På ett sent stadium i konflikten försökte man införa en sådan, men detta misslyckades.) Kommunikationen mellan ledare och medborgare försvåras, och inrikesförhållanden blir undermåligt rapporterade. Dessutom förmedlas utrikeshändelser på grund av resursbrist sällan eller aldrig av den egna nationens journalister.

Även i de resursstarka industri-länderna har ekonomin betydelse. Många nyhetsproducerande TV bolag är privata företag med vinstsyften, såsom exempelvis CNN som gjort globala nyheter i direktsändning till sin specialitet. Det är därför lämpligt att det jämte de kommersiella bolagen (vars starka sida är att de kan antas ge sin publik vad den efterfrågar och som dessutom står relativt fria från statsmakten - något som visat sig betydelsefullt i konfliktsituationer) också finns public service som utan samma krav på lönsamhet borde kunna ägna sig åt mindre spektakulära nyheter och som kan presentera bilder av omvärlden tittarna inte visste om att de kunde efterfråga.

För svenskt och europeiskt vidkommande har tillgången till EBU/EVN kommit att styra nyhetsutbudet till de områden som organisationen täcker via sina egna medlemmar samt via samarbetsavtal (vilket ingåtts med bl a CNN). För de nya demokratierna i Central och Östeuropa är det viktigt att dess länders TV-bolag inkorporeras i EVN, liksom att resurser kan ställas till EVNs förfogande för ett utvecklande av samarbetsavtal med Latin-Amerika. Det är också av vikt att massmedia i de underutvecklade länderna erhåller ekonomiskt bistånd som kan möjliggöra deras deltagande i samarbets-organisationer såsom EVN.

Medan internationellt samarbete medieorganisationer emellan är en förutsättning för den önskade utvecklingen, har studier visat att en och samma utrikeshändelse rapporteras olika i olika länders media och att skillnaderna går att koppla till de rapporterade ländernas politiska kultur och historiska erfarenheter. Förståelse för den rapporterade händelsen eller situationen kan endast uppnås genom referenser till för publiken välkända fenomen, dvs genom att knyta an till och bekräfta den kollektiva identiteten. En utrikesnyhet omges av det nationellt kända för att bli begriplig och inte minst bli en relevant nyhet att rapportera.

I motverkandet av stereotypa omvärldsbilder har media ett viktigt bidrag att ge genom att medverka till skapandet av ett "vi" (att skiljas från "de andra") med fredliga förtecken.

## REFERENSER

Anderson, B.(1983) *Imagined Communities . Reflections on the origin and spread of nationalism*. London:Verso.

Arno, A."The News Media as Third Parties in National and International Conflict:Duobus Litigantibus Tertius Gaudet " in Arno, A and W. Dissanayake (1984) *The News Media in National and International Conflict*. Boulder and London:Westview Press.

Arvidson,S. (1995) "What Makes the News? A Study of the News Values and Process Behind BBC Television News."Lund Research Paper in Media and Communication. No 15.

Boulding, K.E. (1959) "National images and international systems", *Conflict Resolution*, vol 11,No2, pp120-131.

Carlsson, J.(1995) *Omvärldskonflikter i forskning och journalistik - en förutsättning för dialog*. Göteborg:Padrigu Papers

Davison, P.W. (1974) *Mass Communication and Conflict Resolution.The Role of Information Media in the Advancement of International Understanding*. London:Praeger.

Deaver, M.K.(1988) *Behind the Scenes*. New York:William Morrow.

Eneberg, K. "Bortglömt blodbad. Eliassons nya uppdrag." *Dagens Nyheter*. 27 feb 1994.

Galtung,J. and Ruge (1965) "The Structure of Foreign News. The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norweigan Newspapers", Peace Research Institute, Oslo.

Glasgow University Media Group (1985) *War and Peace News*. Open University Education Enterprises.

Goldmann, K.(1994)*The Logic of Internationalism. Coercion and accomodation*. London:Routledge.

Jervis, R. (1976) *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey:Princeton University Press.

Jönsson, C. (1994) "Diplomatic Signaling in the Television Age". Paper prepared for Presentation at the XVIth World Congress of the International Political Science Association 20-24 Aug, 1994.

Kellner, D. (1992) *The Persian Gulf TV War*. Boulder:Westview.

McQuail, D. (1987) *Mass Communication Theory*. London:Sage.

Mowlana, H., G.Gerbner, and H.I. Schiller eds (1992) *Triumph of the Image - The Media's War in the Persian Gulf - A Global Perspective*. Boulder:Westview

Paletz, D.L. and R.M. Entman (1981) *Media, Power and Politics*. New York:The Free Press cop.

Raboy, M. and B. Dagenais eds (1992)*Media, Crisis and Democracy, Masscommunication and the Disruption of Social Order*. London:Sage

Riegert, K.(1991) *The Lebanon Crisis:the Influence of Foreign Policy Orientation in International Reporting*. Department of Political Science, Stockholms universitet (fil.Lic.thesis).

Riegert, K. Doktorsavhandling under arbete.

Schlesinger, P.(1991) *Media, State and Nation - Political Violence and Collective Identities*. London:Newbury.

Simic, P.(1994) "The Former Yugoslavia:The Media and Violence". *RFE/RL Research Report*. vol 3.No5.

Sommelius, S. (1993) *Mediernas krig i forna Jugoslavien*. Stockholm: Psykologiskt försvar Nr 135.

Stevenson, N. (1995)*Understanding Media Cultures. Social Theory and Mass Communication*. London:Sage.

Taylor, P.(1992)*War and the Media. Propaganda and Persuasion in the Gulf War*. Manchester and New York: Manchester University Press.

Tunstall, J. (1971) *Journalists at Work. Specialist correspondents, their news organizations, news sources, and competitor colleagues*. London: Communication and Society series.

Zelizer,B.(1992) "CNN, the Gulf War, and Journalistic Practice". *Journal of Communication..* vol42 Winter , No1

---

1 See K. Goldmann (1994) *The Logic of Internationalism. Coercion and accomodation*. London: Routledge.

2 Jervis (1976), Boulding (1959).

3 Anderson (1983), Schlesinger (1991).

- 4 Gulfriget erbjuder många exempel på hur en krigsriktad media-diskurs kom att definiera och legitimera den väpnade konflikten genom underblåsandet av fiendebilder och förmedlandet av fientliga föreställningar. Rapporteringen blev i mångt och mycket till en historia om de goda mot de onda. Irakierna och Saddam Hussein framställdes som irrationella barbarer, vilket kontrasterades med västalliansens rationalitet och civiliserade beteende. Genom att tala om kriget i termer av "en operation" med "kirurgiska ingrepp" förvanskades språkbruket så att uppfattade innebörden av vad som skedde i Gulfriget tycktes rättfärdigat (Kellner, 1992: 236). Den egna sidans soldater beskrivs som modiga och professionella medan de irakiska soldaterna är hjärntvättade och kanonmat (Kellner 1992: 240) Redan tidigare hade den israeliska regeringen begagnat sig av möjligheten att i egna termer få definiera sitt handlande: militäraktionerna i Libanon beskrevs som "operationer", attacker som "pre-emptive strikes", bombningar som "precisionsbombningar, etc.
- 5 Schlesinger, 1991: 3, 17-18.
- 6 Redan under 1960-talet identifierade fredsforskarna Galtung och Ruge i en ofta citerad studie vissa urvalskriterier som de menade var bestämmande för om en händelse skulle klassas som nyhet. Viktiga och tämligen internationella urvalskriterier bestod bl a av avståndet mellan det rapporterade landet och konfliktområdet geografiskt och kulturellt, om konflikten angick, vad de kallade, elitnationer och/eller elitpersoner, händelsens relevans för mediepubliken, samt vidden av och storleksordningen på konsekvenserna av konflikten. Negativa händelser ansågs äga större sannolikhet att bli nyheter än positiva och dessutom tycktes förmågan att sätta samman händelsen med i tiden närliggande händelser spela viss roll. Deras studie, som endast omfattade pressen, tycks trots de förändringar som skett de senaste trettio åren relevant även i dagens televisionsålder.
- 7 Carlsson citerar ett exempel på denna tendens. I ett kritiskt skede i konflikten mellan Serbien och Kroatien blev en nyhetsjournalist på en alternativ tidning i Belgrad uppringd av en norsk reporter, som frågade om det fanns risk att konflikten skulle spridas till Kosovo. Journalisten i Belgrad svarade att nej, det såg faktiskt ut som om man skulle lyckas undvika ett krigsutbrott, varpå den norske reportern replikerade: "men det är ju ingen nyhet". (Carlsson, J. 1995:99)
- 8 För en diskussion om detta se: Tunstall (1971) and Paletz och Entman (1981) citerade i McQuail (1987:282).
- 9 Riegert (under färdigställande).
- 10 Arvidson, S.(1995) refererar till Murdock i Cohen och Young (1973;168).
- 11 I fallet med Salman Rushdie och fatwan mot hans roman *Satansverserna*, hävdar Stevenson att brittiska medier genom att ignorera de brittiska muslimernas synvinkel, bidrog till det offentliga bokbålet och den förvärrade konflikten. Aktionerna sågs av övriga som islams brott mot de mänskliga rättigheterna. Stevenson, N.(1995)
- 12 Kaa Eneberg, "Bortglömt blodbad. Eliassons nya uppdrag." *Dagens Nyheter* 27 feb 1994.
- 13 Simic (1994). British research has also suggested this to have been the case in the Gulf and Falklands wars. See for example Taylor (1992), Mowlana (1992), Glasgow University Media Group (1985).
- 14 Två av dessa skeptiker är Kent Wännström, utrikeschef på SVT Aktuellt och Nils-Patric Larshamre, chef för EBU's Eurovision News kontor i Sverige.)
- 15 Deaver, M.K. (1988) *Behind the Scenes*. New York:William Morrow citerad i Jönsson:(1994:9).
- 16 Taylor (1992: 237).
- 17 Kellner, (1992),Taylor, (1992) Simic, (1994), Sommeliu,(1992) Mowlana, Gerbner *et al.* (1992).
- 18 Mowlana, Gerbner *et al* 1992).
- 19 Taylor(1992:268). Viss forskning vill hävda att detta gällde även i andra konflikter såsom i Panama.
- 20 I European Broadcasting Union finns en sådan samarbetsorganisation med samarbetspartners världen över. EBU rymmer inom sig EVN (Eurovision News) - en samarbetsorganisation mellan Europas public service TV-bolag. Medlemmarna bekostar gemensamt satellitkostnaderna, samt administration. I allt övrigt fungerar EVN som en